

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΣΥΡΜΟΣ (ΜΟΔΑ)

61.—Πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς κοινῆς γνώμης συνδέεται στενώτατα —χωρὶς ὅμως νὰ ταυτίζεται καὶ πρὸς αὐτὸ—ἕτερον φαινόμενον χαρακτηρίζον βαθύτατα τὴν ἐποχὴν μας: τὸ φαινόμενον τοῦ συρμοῦ, τῆς μόδας. Τί ἐννοοῦμεν λέγοντες, ὅτι ἡ μόδα συνδέεται πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς κοινῆς γνώμης, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζεται πρὸς αὐτό; Λέγοντες τοῦτο, ἐννοοῦμεν, ὅτι τὸ πνεῦμα ἀπλῶς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπήγασαν ἀμφότερα τὰ φαινόμενα ταῦτα, εἶναι κοινόν. Εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, διὰ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκεται ἡ ἄρνησις τοῦ ἀτομικοῦ, ἡ ἄρνησις τῆς διακρίσεως. Τὸ ὅτι—παρὰ ταῦτα—ἡ ἐννοια τῆς κοινῆς γνώμης δὲν ταυτίζεται πλήρως πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς μόδας, τοῦτο ὀφείλεται εἰς λόγους, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε καὶ ὑπ' οὐδενὸς μέχρι τοῦδε ὠρίσθησαν σαφῶς, εἰς λόγους συνδεομένων πρὸς ὅσα ἀνεπτύξαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κοινῆς γνώμης. Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς διακρίσεως τῆς μόδας ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπαραίτητον θεωροῦμεν, ὅπως γνωρίσωμεν προηγουμένως δι' ὀλίγων τὰς μᾶλλον ἐπιτυχεῖς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθεισῶν περὶ μόδας θεωριῶν. Πρὸς τοῦτο θὰ ὀρμηθῶμεν ἐκ τῶν ὅσων ἐδίδαξεν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν ὁ νομοδιδάσκαλος καὶ φιλόσοφος τοῦ δικαίου Rudolph von Jhering.

62.—Εἶναι παράδοξον, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν περὶ μόδας μελετῶν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ πληρεστέρα κοινωνιολογικὴ (ἐν τῇ εἰδικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ) περὶ τοῦ φαινομένου αὐτοῦ μελέτη, εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Ὁλλανδοῦ κοινωνιολόγου S. R.

Steinmetz,¹ ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται καὶ ἐκτιμῶνται ἰδιαιτέρως πᾶσαι αἱ περὶ τὴν ἔννοιαν τῆς μόδας στραφεῖσαι ἔρευναί, ἀποσιωπᾶται πλήρως μία τῶν σημαντικωτέρων, ἡ τοῦ Jhering. Ἡ ἔρευνα τοῦ Steinmetz, δι' ἧς πράγματι πληροῦται ἐν πολλοῖς ἢ πρὸ τῆς ἐμφανίσεώς της ὑπὸ τοῦ Leopold von Wiese² τονισθεῖσα ἀνάγκη ἐμπεριστατωμένης κοινωνιολογικῆς μελέτης τοῦ φαινομένου τῆς μόδας, θὰ ἠδύνατο πολλαπλῶς νὰ βασισθῇ ἢ ὁπωσδήποτε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ Jhering γενομένας παρατηρήσεις.

Ὁ Γερμανὸς Ρωμαῖστὴς διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων τέσσαρα εἶδη «κοινωνικῶν ἐπιταγῶν, δηλαδὴ κανόνων, τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλει ἡ κοινωνία εἰς τὰ μέλη της: τὴν μόδαν, τὴν ἐθιμοτυπίαν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὸ δίκαιον».³ Ὁ Jhering πραγματεύεται περὶ τῆς μόδας μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ διακρίνῃ ταύτην ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ φαινόμενον πορευθαλλόμενον ἀκριβῶς μεταξὺ τῆς μόδας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ μόδα συμπίπτει πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς κυρίως σημείον: ὅτι, ὅπως ἡ ἐθιμοτυπία, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἐπιταγαὶ αὐτῆς ἀσκοῦν καταναγκασμὸν ἐπὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἀνήκουν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀποδιδόντων σημασίαν εἰς αὐτὴν ἀνθρώπων. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ὁ Jhering καταλήγει ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν εἰς συμπέρασμα ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον—ὡς εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον—καταλήγει καὶ ὁ Rudolf Stammier. Μὲ μίαν μόνον διαφορὰν: ὅτι ὁ Stammier, νομίζων, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνῃ τὴν ψυχολογικὴν ἀπὸ τῆς αὐστηρῶς λογικῆς, δηλαδὴ ἐννοιολογικῆς ἐρεύνης, ἀποφεύγει νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ ὅρου «καταναγκασμὸς» καὶ ὁμιλεῖ περὶ «ένωτικῆς θελήσεως». Πράγματι ὁμως δὲν πρόκειται περὶ διαφορᾶς οὐσιώδους. Τὰ ὑπὸ τοῦ Jhering λεγόμενα ἐπικυροῦνται κατὰ βάθος ὑπὸ τῶν νεωτέρων θεωριῶν τοῦ Stammier. Ὁ Jhering βεβαίως ἐπιχειρεῖ—ὡς παρατηρήθη ὡσαύτως εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον—καὶ διάκρισιν τοῦ δικαίου ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας ὄχι μόνον κατὰ τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρακολουθήσῃ τοῦτον ὁ Stammier, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν ἀκριβῶς κυ-

1) Steinmetz, Die Mode, ἐν: «Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie», 5. Jahrg., Heft 4 (σελ. 362—410) καὶ 6. Jahrg., Heft 1 (σελ. 29—53).

2) Πρβλ. Leopold von Wiese, Allgemeine Soziologie, Teil I, Beziehungslehre, München und Leipzig 1924, σελ. 174.

3) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατωτέρω: Rudolph von Jhering, Der Zweck im Recht, 2. Band, Leipzig 1916, σελ. 180 κ. ἐ.

ρίως τὸ ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἀπηλλάγη τῶν συγχύσεων, εἰς αἷς ὠδήγει ταύτην κατ' ἀνάγκην ἡ ἔλλιπής διάκρισις τύπου καὶ περιεχομένου, μορφῆς καὶ ὕλης.

Ἄς ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ J h e r i n g περὶ μόδας. Εἴπομεν, εἰς τί συνίσταται, κατ' αὐτόν, ἡ συγγένειά της πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν. Ἐρωτᾶται ἤδη: ποῦ ἔγκειται ἡ διαφορὰ τῶν κατ' ἀρχὴν συγγενῶν τούτων κανόνων ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ J h e r i n g, ὑπερπηδῶν ἐν πολλοῖς τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, προσπαθεῖ νὰ ὀρίσῃ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος διαφορὰν, ὁρμώμενος ἀπὸ κριτηρίου ἠθικοῦ. Διὰ νὰ τονίσῃ δὲ ἰδιαιτέρως τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυπτομένην διαφορὰν περιορίζει τὴν σφαιρὰν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖ τὴν ἐρευνάν του, καὶ συγκρίνει τὴν μόδαν ὄχι πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν ἐν γένει, ἀλλὰ πρὸς ὠρισμένους κανόνας ταύτης, πρὸς τοὺς κανόνας, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν σφαιρὰν ἐκείνην τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ μόδα ἰδιαιτέρως περιθάλλει καὶ ἀρέσκειται νὰ ὀυθμίζῃ: εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἐν ᾧ ἡ στολή, δηλαδὴ συγκεκριμένως τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐνδυμασίας, δι' ὧν διακρίνονται τὰ δύο φύλα ἀπ' ἀλλήλων ἢ οἱ στρατιωτικοὶ καὶ ἀστυνομικοὶ ἀπὸ τῶν πολιτῶν ὀυθμίζονται ὑπὸ κανόνων τῆς ἐθιμοτυπίας (πολλάκις μάλιστα καὶ ὑπὸ κανόνων δικαίου) καὶ ἀνήκουν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἐθιμοτυπίαν, αἱ εἰς τὰς λεπτομερείας ἀναφερόμεναι παροδικαὶ μεταλλαγαὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐνδύονται οἱ ἀνθρωποὶ, ἀνήκουν εἰς τὴν μόδαν. Πρὸς τὴν διάκρισιν ταύτην συνδέει ὁ J h e r i n g τὴν παρατήρησιν, ὅτι, ἐν ᾧ ἡ στολή ὀφείλεται εἰς ὑγιᾶς καὶ κοινωνικῶς δεδικαιολογημένον ἔλατῆριον, τὰ ἔλατῆρια, ὑφ' ὧν κινεῖται ἡ μόδα, εἶναι παθολογικὰ καὶ κοινωνικῶς ἀδικαιολόγητα. Ἡ παρατήρησις αὕτη, ὁρμωμένη ἀπὸ ὑποκειμενικοῦ ἠθικοῦ κριτηρίου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς συνιστῶσα τὴν διάκρισιν ἐκείνην μεταξὺ μόδας καὶ ἐθιμοτυπίας, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ἡ ἐπιστήμη. Εὐτυχῶς ὁ J h e r i n g δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν παρατήρησιν, ἀλλὰ προσθέτει, ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν στολὴν (καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἐθιμοτυπίαν), ἡ ὁποία εἶναι σταθερᾶς διαρκείας, ἡ μόδα εἶναι παροδική. Ἡ ἄποψις αὕτη ὑποστηρίζεται καὶ ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν, ὡς π. χ. οἱ W. Quincke καὶ C. Rohrbach.¹ Ὁ Gabriel Tarde μάλιστα, εἰς ὃν ὀφείλομεν σειρὰν λεπτοτάτων παρατηρήσεων περὶ μόδας, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐθιμοτυπία, ὀφειλομένη εἰς

1) Πρὸβλ. σχετικῶς: S t e i n m e t z, op. cit., σελ. 365.

τὴν παράδοσιν, κρατεῖ κυρίως ὅπου εἶναι ἔξαιρέτως ἀνεπτυγμένη ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ πάτρια, ἐν ᾧ ἡ μόδα, πρὸς τὸ νέον πάντοτε ἐστραμμένη, ἀνθεῖ κυρίως ὅπου εἶναι ἔξαιρέτως ἀνεπτυγμένη ἡ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἐποχὴν των.¹ Ἐν ᾧ ἡ ἐθιμοτυπία εἶναι διαρκῆς, περιπλανᾶται ἡ μόδα ἀνήσυχος καὶ ἀναζητεῖ διαρκῶς τὸ νέον καὶ διὸ ὄχι κατ' ἀνάγκην ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι καλλίτερον καὶ ἐπιτυχέστερον τοῦ μέχρι τοῦδε ἰσχύσαντος, ἀλλὰ τὸ νέον ὡς τοιοῦτον. Ποῦ ὅμως ὀφείλεται ἡ τάσις αὕτη τῆς μόδας, ἡ διακρίνουσα αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας; Τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα γεννοῦν τὴν τάσιν αὐτὴν, εἶναι, κατὰ τὸν J h e r i n g, οὐχὶ ἀτομικῆς, ἀλλὰ κοινωνικῆς φύσεως. Συγκεκριμένως ἀποδίδει ὁ J h e r i n g τὴν διέπουσαν τὴν μόδαν τάσιν τῆς διαρκοῦς μεταβολῆς εἰς τὸν λόγον, ὅτι αἱ ἀνώτεροι τῆς κοινωνίας τάξεις ζητοῦν νὰ διακρίνονται καὶ ἐξωτερικῶς ἀπὸ τὰς κατωτέρας ἢ ἔστω ἀπλῶς ἀπὸ τὰς μεσαίας τάξεις. Δεδομένου, ὅτι ἡ κατωτέρα ἢ μᾶλλον ἡ μεσαία τάξις (διότι ἡ κατωτέρα δυσκόλως δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν) σπεύδει νὰ μιμηθῇ τὴν ἀνωτέραν, ἡ μόδα μεταβάλλεται διαρκῶς εἰς τοὺς κύκλους τῆς ἀνωτέρας τάξεως, οὕτως ὥστε ἡ ἐπιχειρουμένη μίμησις νὰ μὴ προλαμβάνῃ νὰ δημιουργήσῃ ὁμοιομορφίαν μεταξὺ μεσαίας (ἢ κατωτέρας) καὶ ἀνωτέρας τάξεις. Ἡ διάρκεια τῆς μόδας εὐρίσκεται ἐν ἀντιστρόφῳ ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ταχύτητα τῆς διαδόσεώς της, δηλαδή πρὸς τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ἐπιχειρεῖται ἡ υἱοθέτησις ἢ μᾶλλον ἀπομίμησις της ἐκ μέρους τῆς κατωτέρας, ἰδίᾳ δὲ τῆς μεσαίας τάξεως.

63.— Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ J h e r i n g περὶ τοῦ βαθυτέρου κοινωνικοῦ ἐλατηρίου τῆς μόδας εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀξία προσοχῆς, καθ' ὅσον ὀδηγεῖ εἰς συμπεράσματα ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίθετα πρὸς ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχεν ὀδηγηθῆ ὁ H e r b e r t S p e n c e r. Ὁ Ἄγγλος κοινωνιολόγος καὶ φιλόσοφος διδάσκει, ὅτι, εἰάν ἡ μόδα ἰδιάζῃ εἰς καθεστῶς ἐλευθέρας συμπεριφορᾶς καὶ ἐλευθέρας ἐργασίας — (τὴν σημασίαν τῆς παρατηρήσεως ταύτης θὰ ἐκτιμήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω)—, τοῦτο ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι ἡ μόδα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν, τείνει εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὑφισταμένων διαφορῶν².

1) G a b r i e l T a r d e, Les lois de l'imitation, Paris 1895, σ. 265 κ. ἐ.

2) S p e n c e r, Principles of Sociology § 426. Πρὸβλ. σχετικῶς καὶ: ΠΙ, Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ κριτικὴ τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν, Μέρους πρῶτον, τεῦχος πρῶτον, Ἀθῆναι 1929, σ. 173.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Spencee ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως τελείως ἀντίθετος πρὸς τὴν τοῦ Jhering, ὡς καὶ πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν Neuburger καὶ Schurtz, οἱ ὅποιοι, κινούμενοι εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τοῦ Jhering σφαῖραν ἰδεῶν, διδάσκουν, ὅτι ἡ μόδα γεννᾶται ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως, ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς κοινωνικῆς ἀναγνωρίσεως.¹ Ἐν ᾧ, κατὰ τὸν Spencee, ἡ μόδα τείνει εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφορῶν, κατὰ τὸν Jhering, ὀφείλεται αὕτη εἰς τὴν ἀνάγκην, ἣν αἰσθάνεται ἡ ἀνωτέρα τάξις, ὅπως διακρίνεται ἀπὸ τῶν κατωτέρων στρωμάτων τῆς κοινωνίας. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων θεωριῶν ὑπάρχει ὁμως ἄρα γε πράγματι χάσμα ἀνυπερνίκητον; Δὲν νομίζομεν, ὅτι τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια ὠδηγήθησαν οἱ Spencee καὶ Jhering, εἶναι πράγματι ἀσυμβίβαστα πρὸς ἄλληλα. Ὑπάρχει σημεῖον τι, εἰς τὸ ὅποιον συμφωνοῦν, σημεῖον, τὸ ὅποιον μάλιστα ἐκδηλοῦται σαφῶς καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Jhering συμφωνοῦσαν θεωρίαν τοῦ Neuburger. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ἐν ᾧ, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, θεωρεῖ τὴν μόδαν ὡς ὀφειλομένην εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς διακρίσεως καὶ κοινωνικῆς ἀναγνωρίσεως, διδάσκει ἐν τούτοις, ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν, ἡ ὅποια ἀνθεῖ κυρίως ἐπὶ ἐδάφους ἀριστοκρατικοῦ, ἡ μόδα ἀνθεῖ ἐπὶ ἐδάφους δημοκρατικοῦ, δηλαδή ἐδάφους ἀρνούμενου τὴν διάκρισιν. Ἡ παρατήρησις αὕτη ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν γενικωτέραν ἀρχὴν, ἀφ' ἧς ὠρμήθη ὁ Neuburger, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν συνέπειαν ταύτης. Τὰ ἐλατήρια τῆς μόδας, εἴαν κατ' ἀρχὴν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθοῦν κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἀκριβῆ, εἶναι διάφορα ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τὴν ὅποιαν ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀρευνητή. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς ἐγκαινιολογίας τὴν μόδαν ἀνωτέρας τάξεως, τὸ κινοῦν τὴν μόδαν ἐλατήριον εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς παραλαμβανούσης καὶ ἀπομιμουμένης τὴν μόδαν κατωτέρας ἢ ἔστω καὶ ἀπλῶς μεσαίας τάξεως, τὸ κινοῦν τὴν μόδαν ἐλατήριον εἶναι ἡ ἀνάγκη, ὅπως ὁμοιάσῃ τις, τοῦλάχιστον ἐξωτερικῶς, εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν ἀνωτέραν τάξιν ἀνθρώπων. Ἀμφότερα τὰ ἐλατήρια ταῦτα (τὰ ὅποια δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον νὰ δρωσὶ συνειδητῶς), εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς μόδας. Ἡ δὲ

1) Πρὸς βλ. Steimetz, op. cit., σ. 364 καὶ 380.

κρίσις ὑπὸ τὰ παλαιότερα ἀριστοκρατικὰ καθεστῶτα δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐκδηλωθῇ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς μόδας, δηλαδή ὑπὸ τὴν μορφήν διαρκοῦς καὶ ἀκαθέκτου μεταλλαγῆς, διότι οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μιμηθοῦν ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν περιβολὴν τοὺς ἀριστοκράτας, οὕτω δὲ καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ μεταβάλλουν διαρκῶς τὰ διακρίνοντα τοὺς σημεῖα τῆς ἐξωτερικῆς των περιβολῆς. Ὡστε: ἡ μόδα, ἂν καὶ δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας τάξεως πρὸς διάκρισιν, προὔποθέτει ἀντιθέτως δημοκρατικὸν καθεστῶς. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ μόδα, τυγχάνουσα ἀπομιμήσεως ἀπὸ μέρους τῶν κατωτέρων τάξεων, τείνει εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν διακρίσεων, δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἡ ἐπιμένουσα εἰς τὴν διάκρισιν ἀνωτέρα τάξις μεταβάλλει διαρκῶς τὰ διακρίνοντα ταύτην σημεῖα τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς της, οὕτως ὥστε αἱ κατώτεροι τάξεις, παρὰ τὸ ἐλεύθερον πλεόν δικαίωμα τῆς υἱοθετήσεως τῶν ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἐγκαινιζομένων μορφῶν ἐνδυμασίας, νὰ μὴ προλαμβάνουν νὰ ἐμφανισθοῦν ταῦτο χρόνως κατὰ τρόπον ὁμοιόμορφον πρὸς τὴν ἀνωτέραν τάξιν.

Ἡ μόδα λοιπὸν γεννᾶται ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν διάκρισιν τῶν τάξεων ἀπ' ἀλλήλων, ἂν καὶ προκαλεῖ ἀπομίμησιν ἐπιδιώκουσαν τὴν ὁμοιομορφίαν καὶ τὴν ἄρσιν πάσης ἐξωτερικῆς τοῦλάχιστον διακρίσεως. Ἦν μόδαν γεννοῦν καὶ συντηροῦν δύο παράγοντες ἀνταγωνιζόμενοι ἀλλήλους: ἡ τάσις τῆς διακρίσεως καὶ ἡ τάσις πρὸς ὁμοιομορφίαν καὶ ἄρσιν πάσης διακρίσεως.

64.—Ὁ Steinmetz, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, εἰς ἣν ἀνωτέρω ἐπανειλημμένως παρεπέμψαμεν, ἐξετάζει τὴν μόδαν εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς λεπτομερείας καί, ἀποφεύγων νὰ ἀναγάγῃ ταύτην εἰς ὠρισμένα ἐλατήρια, διακρίνει ταῦτα εἰς τὰ προκαλοῦντα ἀφ' ἑνὸς καὶ κατευθύνοντα ἀφ' ἑτέρου τὴν μόδαν ἐλατήρια. Ὑφ' ἑκάστην τῶν κατηγοριῶν τούτων θεωρεῖ ὁ Steinmetz ὑπαγόμενα πολλὰ αἷτια, τὰ ὅποια εἶναι δυνατόν, δρῶντα ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων, νὰ προκαλέσουν τὴν γένεσιν τῆς μόδας καὶ νὰ συστήσουν τὴν ἔννοιάν της. Οὕτω π. χ. ἡ μόδα εἶναι δυνατόν νὰ ἐξυπηρετῇ, κατὰ τὸν Steinmetz, ὄχι τὴν ἀνάγκην τῆς διακρίσεως, ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς, τὰ συμφέροντα τῶν παραγωγῶν ἢ καὶ ἐπιθυμίας γενετησίου φύσεως. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐλατήριο μνημονεύει μάλιστα ὁ Steinmetz φράσιν

τινα τοῦ *Herbé*, ὅστις, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐποχῆς *Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ'*, δηλαδή περὶ τοῦ *ΙΕ'* αἰῶνος, λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις: «*Les hommes se prendrent à vestir plus court qu'ils n'eussent oncques fait, tellement que i'on veait la façon de leur cul et de leurs gènitaires*», πράγμα, τὸ ὁποῖον συνέβαινε καὶ κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν *ΙΓ'* αἰῶνα, ἔξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον νὰ συμβαίῃ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις στολῶν ἐξυπηρετουσῶν ὠρισμένους σκοπούς, ἀθλητικούς κλπ.

Ἐρωτᾶται ὁμως: πάντα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπαριθμεῖ ὁ *Steinmetz* ὡς παράγοντας συνιστῶντας τὴν μόδαν, ἀποτελοῦν πράγματι τὰ καθ' αὐτὸ αἷτια τῆς ὑπάρξεώς της; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς. Ὁ *Steinmetz* περιπίπτει εἰς ὠρισμένην σύγχυσιν. Συγκεκριμένως συγχέει οὗτος τοὺς λόγους ὑπάρξεως τῆς μόδας ὡς τοιαύτης πρὸς τοὺς διαφοροὺς εἰδικωτέρους σκοπούς, οἱ ὁποῖοι, ὑπάρχοντες κατ' ἀρχὴν καὶ ὡς τοιούτου τοῦ φαινομένου τῆς μόδας, ἐξυπηρετοῦνται ἐκάστοτε δι' αὐτῆς. Ὡς τοιοῦτος σκοπὸς ἰσχύει πολλάκις καὶ ὁ αἰσθητικός, τὸν ὁποῖον ἄλλως τε καὶ ὁ *Steinmetz* θεωρεῖ ὡς ἀποτελοῦντα μίαν τῶν κατευθυνουσῶν τὴν μόδαν δυνάμεων. Ὅπως ὁμως δὲν ἀποτελεῖ ὁ αἰσθητικὸς σκοπὸς ἐλατήριον τῆς ὑπάρξεως τῆς μόδας ὡς τοιαύτης, οὕτω δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως ἐπιθυμιῶν γενετησίου φύσεως τοιαύτην δύναμιν. Αἱ ἐπιθυμίαι αὗται ἐπωφελοῦνται ἀπλῶς τῆς ὑπάρξεως τοῦ φαινομένου τῆς μόδας καὶ ζητοῦν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν δι' αὐτῆς, ὅπως ἐξυπηρετοῦνται καὶ διὰ τῶν ἄλλων κατ' ἀρχὴν ξένων πρὸς τὴν γενετήσιον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου φαινομένων. Μὲ ἄλλας λέξεις: ἡ ἱκανοποίησις ἐπιθυμιῶν γενετησίου φύσεως ἢ σκοπῶν αἰσθητικῶν κλπ. συνδυάζεται σκοπίμως πρὸς τὴν μόδαν, χωρὶς νὰ συνδέεται ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς τὴν ὑπαρξίν της ὡς τοιαύτην, πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς μόδας ὡς τοιοῦτον. Ἡ ἱκανοποίησις τοιούτων ἀναγκῶν καὶ σκοπῶν δὲν συνιστᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς μόδας, οὔτε τὸν σκοπὸν, χάριν τοῦ ὁποῖου ἐγεννήθη καὶ ὑπάρχει αὕτη κατ' ἀρχὴν ὡς φαινόμενον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀποτελεῖ σκοπὸν, ὅστις ἐμμέσως ἐξυπηρετεῖται δι' αὐτῆς. Εἰς ἔρευναν, οἷα ἐκείνη, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ *Steinmetz*, ἔπρεπε βεβαίως νὰ ἐξετασθοῦν εἰδικῶς καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμμέσως ἐξυπηρετούμενοι ὑπὸ τῆς μόδας σκοποὶ — καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ ἐργασία τοῦ Ὀλλανδοῦ κοινωνιολόγου εἶναι πολύτιμος—. Ὅτι ὁμως ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθῆ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ *Steinmetz* ἐπιχειρηθεὶς συνδυασμὸς τῶν σκοπῶν τούτων πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ φαινομένου τῆς μόδας ὡς τοιούτου.

65. — Ἐὰν θελήσωμεν κοινωνιολογικῶς νὰ καθορίσωμεν τὸ βαθύτερον καὶ γενικὸν ἑλατήριο, τὸ ὁποῖον—ἀδιάφορον ἂν δοῖται συνειδητῶς ἢ ὄχι—συνιστᾷ πάντως τὸ κεντρικὸν νόημα τοῦ φαινομένου τῆς μόδας, πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὰς θεωρίας τῶν Spencer καὶ Jhering καὶ νὰ συνδυάσωμεν ταύτας πρὸς ἀλλήλας. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος — ὡς ἐλέχθη καὶ ἄνωτέρω — ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μόδα ἐξυπηρετεῖ ταυτοχρόνως δύο ἀντιτιθεμένους πρὸς ἀλλήλους σκοπούς: τοὺς σκοπούς τῆς διακρίσεως καὶ τῆς ἄρσεως πάσης διακρίσεως. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ τάσις τῆς ἀπομιμήσεως καὶ τῆς ἄρσεως πάσης διακρίσεως, ἡ διέπουσα τὰς ἀνωτέρας τάξεις τάσις τῆς διακρίσεως δὲν θὰ κατέφρευγεν εἰς τὴν μόδα, τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ διαρκὴς ἀλλαγὴ, ἀλλὰ θὰ ἤρκετο εἰς τὴν κατ' ἀρχὴν σταθερὰν ἐθιμοτυπίαν. Μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτέρω σημειουμένων ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλας τάσεων ὑπάρχει ἀμοιβαία ἐξάρτησις. Ἡ μία προκαλεῖ τὴν ἄλλην. Ἐκ τοῦ σημειουμένου μεταξὺ τῶν ἀνταγωνισμοῦ πηγάζει τὸ φαινόμενον τῆς μόδας. Ἐρωτᾶται ὅμως ἤδη: ποιούμενοι ἀφαίρεσιν ἀπὸ τοῦ σκοποῦ, χάριν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ μόδα, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου τῆς, πῶς πρέπει νὰ διακρίνωμεν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἰσχύος τῆς ἀπὸ φαινομένων συγγενῶν, ὡς ἡ ἐθιμοτυπία καὶ ἡ κοινὴ γνώμη; Βασισθέντες ἄνωτέρω ἐπὶ τοῦ Jhering, εἶδομεν τί συνδέει τὴν μόδα πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν καὶ τί διακρίνει ἐξ ἄλλου τὰ δύο ταῦτα φαινόμενα ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ μόνον λοιπὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον χρήζει ἰδιαιτέρας ἀκόμη μελέτης, εἶναι ἡ σχέση τῆς μόδας πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην.

Ὅτι συνδέει τὴν μόδα πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν, συνδέει ταύτην ἀκριβῶς καὶ πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην. Ἐξετάζοντες ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐννοίαν τῆς κοινῆς γνώμης, εἶπομεν, ὅτι τόσον ἡ ἐθιμοτυπία, ὅσον καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἀποτελοῦν σύνολον προσταγῶν, τῶν ὁποίων ὁ δεσμευτικὸς, δηλαδὴ καταναγκαστικὸς χαρακτήρ διακρίνεται ἀπὸ τοῦ διέποντος τὸ δίκαιον καταναγκασμοῦ ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς σημεῖον: ὅτι ὑπάρχει μόνον, ἐφ' ὅσον δὲν θέλει τις νὰ παραιτηθῇ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν διεπομένην ὑπὸ τῶν προσταγῶν τούτων κοινωνίαν. Ὁ Jhering ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι ὡς πρὸς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σημεῖον διακρίνεται καὶ ἡ μόδα ἀπὸ τοῦ δικαίου. Ὡστε ἐθιμοτυπία, κοινὴ γνώμη καὶ μόδα ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν: ὅτι ἀσκοῦν καταναγκασμὸν μόνον ἐπ' ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὰς προσταγὰς τῶν καὶ ὁ ὁποῖος κατ' ἀκολουθίαν θέλει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν διεπομένην κοινωνίαν ἀνθρώπων.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὴν συγγένειαν, ἢ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ ἐθιμοτυπίας, κοινῆς γνώμης καὶ μόδας. Ποῖον εἶναι ὁμως τὸ σημεῖον, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον διακρίνονται τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων; Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴπομεν, ὅτι, ἐν ᾧ ὡς προσταγὴν τῆς κοινῆς γνώμης χαρακτηρίζομεν τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ὁ ἀπρόσωπος φορεὺς τῆς ἀπέναντι προβλημάτων ἐπικαίρων καὶ ἐξαιρέτως παροδικῶν, ὡς κανόνα τῆς ἐθιμοτυπίας χαρακτηρίζομεν τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ὁ ὡσαύτως ἀπρόσωπος φορεὺς τῆς ἀπέναντι ζητημάτων παρὰ τεταμένης σχετικῶς ἰσχύος, ζητημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς συμπύπτει συνήθως τοῦλάχιστον πρὸς τὴν ἰσχὺν ὠρισμένης (ἀδιάφορον, εἴαν τοπικῶς περιορισμένης ἢ μὴ) περιόδου κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ προσταγὴ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀντιθέτως πρὸς τὸν κανόνα τῆς ἐθιμοτυπίας, γεννᾶται πάντοτε ἐξ ἀφορμῆς ὠρισμένου καὶ ἀπὸ τῆς καθημερινῆς ζωῆς διακρινομένου γεγονότος καὶ ἰσχύει μόνον, ἐφ' ὅσον εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπίκαιρον. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ J h e r i n g, καθ' ἣν ἡ μόδα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν, εἶναι ἐξαιρέτως παροδική, πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μόδα διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν διακρίνεται καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας. Καὶ ὁμως: τὸ συμπέρασμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον φαίνεται λογικῶς ἀπορρέον ἐξ ὅσων εἴπομεν ἄνωτέρω, δὲν εἶναι τελείως ἀκριβές. Ἄναμφισβήτητον βεβαίως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι τόσον ἡ κοινὴ γνώμη, ὅσον καὶ ἡ μόδα διακρίνονται ἀπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας διὰ τῆς παροδικότητος, ἢ ὁποία χαρακτηρίζει τὰς προσταγὰς των. Εἰς τί ὁμως ἀναφέρεται ἡ παροδικότης αὕτη; Διὰ τῆς ἀπαντήσεως ἀκριβῶς, τὴν ὁποίαν θὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, θὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ διαφορὰ, ἢ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ μόδας καὶ κοινῆς γνώμης. Ἐν ᾧ εἰς τὴν κοινήν γνώμην παροδικὸν εἶναι τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον δίδει ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσίν της (ἐξ οὗ καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀντικειμένου της ὡς ἐπικαίρου), εἰς τὴν μόδαν δὲν εἶναι παροδικὸν τὸ ἀντικείμενον, ἀλλὰ παροδικὸς εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀντιμετωπίζει αὕτη τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σταθερὸν ἀντικείμενόν της. Ἡ κοινὴ γνώμη γεννᾶται πάντοτε ἐξ ἀφορμῆς γεγονότων διακρινομένων ἀπὸ τῆς καθημερινῆς πορείας τῶν πραγμάτων, γεγονότων, ὧν ἡ παροδικότης συνιστᾷ καὶ τὴν παροδικότητα τῶν ἀντικειμένων τῆς κοινῆς γνώμης, ἐν ᾧ ἡ μόδα ὑπάρχει χάριν ὠρισμένων καὶ πρὸς τὴν καθημερινὴν ἀκριβῶς ζωὴν συνδεομένων ἀντικειμένων (ὡς ἀντικείμενόν της ἰσχύει κατ' ἐξοχὴν ὁ τρόπος τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν ἀνθρώπων), μεταβάλλουσα

ἀπλῶς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν στάσιν ἀπέναντι τῶν κατ' ἄρχην σταθερῶν ἀντικειμένων της. Αὕτη εἶναι ἡ κυρία διαφορά, ἡ ὁποία χωρίζει τὴν μόδα ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης. Διαφέρουν ὅμως ἄρα γε τὰ δύο αὐτὰ φαινόμενα μόνον ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ὁρισθὲν σημεῖον :

Ἐπάσχει ἀκόμη σημεῖον τι, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ διαφορὰν—καὶ δὴ διαφορὰν ἐπίσης σπουδαίαν—μεταξὺ μόδας καὶ κοινῆς γνώμης. Ἡ κοινὴ γνώμη ἀποτελεῖ—καὶ τοῦτο δηλοῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ὅρος, δι' οὗ χαρακτηρίζεται—γνώμην, κρίσιν, εἰς τὴν γένεσιν τῆς ὁποίας δίδει ἀφορμὴν ἐπίκαιρόν τι γεγονός. Ἡ μόδα ἀντιθέτως δὲν ἀποτελεῖ κρίσιν, ἀλλὰ σημαίνει κατ' ἔξοχὴν τὸ «ἄκριτον». Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις ἀποτελεῖ ἀλήθειαν, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις ἐκτιμᾶται κυρίως, ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅχι τόσον τὴν μόδα ὡς σύνολον κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς, ὅσον τὴν μόδα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐκδηλοῦται ἡ μόδα (ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰδικώτερον καὶ κατωτέρω) διὰ τῆς ἐγκαινιάσεως καὶ παροδικῆς ἐπικρατήσεως καὶ διαδόσεως ὁρισμένων κτυπητῶν λέξεων ἢ φράσεων, αἱ ὁποῖαι, ἐπαναλαμβάνόμεναι φανατικῶς καὶ παθολογικῶς, ἀποξενοῦνται πλήρως ἀπὸ τῆς ἐννοίας, τὴν ὁποίαν εἶχον ἴσως ἀρχικῶς, καὶ μεταδίδονται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἀκρίτως καὶ ἀνοήτως. Εἶναι φανερόν, ὅτι αἱ λέξεις αὐταί, δι' ὧν ζητοῦμεν πολλάκις νὰ ἐμφανίσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν πρωτοπορείαν τῶν πνευμάτων, προφέρονται ἀκρίτως. Λέγοντες, ὅτι προφέρονται ἀκρίτως, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι περιέχουν κρίσιν ἐσφαλμένην. Εἰς κρίσιν ἐσφαλμένην εἶναι κάλλιστα δυνατόν (καὶ αὐτὸ συμβαίνει μάλιστα συνήθως) νὰ ὀδηγῇ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη. Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἡ μόδα σημαίνει τὸ «ἄκριτον», ἐννοοῦμεν ὅτι δὲν περιέχει καὶ κρίσιν. Τὸ ἐγκαινιζόμενον ὑπὸ τῆς μόδας, δὲν ἐγκαινιάζεται ὡς ἀληθές, ὡς ὠραῖον ἢ ὡς καλόν. Τυχαίως ἢ καὶ ἀπλῶς ἐμμέσως ἐξυπηρετοῦνται βεβαίως καὶ δι' αὐτῆς πολλάκις σκοποὶ ἠθικοί, αἰσθητικοὶ ἢ οἰανδήποτε ἄλλης φύσεως. Ὁ ἀκολουθῶν ὅμως τὴν μόδα, ἀκολουθεῖ ταύτην τυφλῶς καὶ χωρὶς νὰ ἐξετάζη τοὺς εἰδικοὺς σκοπούς, οἱ ὁποῖοι ἐξυπηρετοῦνται ἐκάστοτε ἐμμέσως δι' αὐτῆς. Ἐὰν ὁ παρακολουθῶν τὴν μόδα προέβαιεν εἰς κρίσεις, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακολουθῇ διαρκῶς, δηλαδή νὰ κείνη ὡς ὀρθὸν ἢ ὠραῖον, ὅτι χθὲς ἐθεώρει ὡς ἐσφαλμένον ἢ κοινόν. Ὁ παρακολουθῶν τὴν μόδα ἐνεργεῖ κατ' ἀνάγκην ἀκρίτως. Ὁ, πὸ τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι μόνον τοῦτο : νὰ ἀνήκῃ ἀπλῶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν

ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι διέπονται ὑπ' αὐτῆς. Διὰ τῆς μόδας ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπλῶς νὰ διακριθῇ (νὰ διακριθῇ ἔστω καὶ διὰ τῆς ἀκρισίας) ἢ νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὰς ἐγκαινιαζούσας τὴν μόδας ἀνωτέρας τάξεις.

66.—Παρ' ὅλας ὅμως τὰς διαφορὰς αὐτάς, αἱ ὅποια χωρίζουν τὴν μόδαν ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, τὰ δύο ταῦτα φαινόμενα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐννοιολογικῶς συγγενῆ πρὸς ἀλλήλα, ὅπως εἶναι ἄλλως τε συγγενῆ καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς ἐθιμοτυπίας, ἀλλ' ἔχουν καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου τονισθῆν κοινόν, ὅτι πηγάζουν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος: ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Πρὶν ἢ ἐκτιμήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς, πρέπει νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: Δὲν ὑπῆρχεν ἡ μόδα πρὸ τῆς νεωτέρας ἐποχῆς; Ἦτο αὕτη ἄγνωστος εἰς τὰς παλαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας;

Ἐξαιρέσει ἐλαχίστων ἐρευνητῶν, πάντες οἱ περὶ τὸ φαινόμενον τῆς μόδας ἀσχοληθέντες, κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ προῖόν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ὁ Steinmetz τονίζει, ὅτι ἡ μόδα εἰς τοὺς πρωτογόνους ἦτο τελείως ἄγνωστος, μέχρι τοῦ ΙΖ' δὲ αἰῶνος ἀπετέλει αὕτη φαινόμενον, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς ἐξεδηλοῦτο μόνον εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀνωτέρων τάξεων.¹ Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ρωμαίους εἰδικῶς, γνῶσται τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας, ὡς ὁ Jhering, παρατηροῦν, ὅτι καὶ εἰς αὐτοὺς ἦτο ἡ μόδα τελείως ἄγνωστος.² Ἐπίσης ὁ Werner Sombart, ὁ ὅποιος εἶναι ἀναντιρρήτως ἐξ ὅλων τῶν ζώντων ἐρευνητῶν ὁ καλλίτερος γνώστης τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῆς μόδας συνδέεται πρὸς τὴν μετάβασιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ Μεσαίωτος εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, ἐκδηλωθεῖσα τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' καὶ ἐπικρατήσασα κυρίως ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.³ Ἡ μόδα—καὶ τοῦτο ἐξάγεται ἄλλως τε ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὠρίσαμεν τὴν ἐννοίαν της—προϋπέθεσε τὴν τάσιν πρὸς δημοκρατοποίησιν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, ἅτινα ἐμφανίζονται κυρίως ὡς ἀντικείμενα αὐτῆς. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὴν πνευματικὴν ζωὴν, ἡ μόδα προϋπέθεσεν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν τὴν δημοκρατοποίησιν τῆς μορφώσεως, τὴν ἐκλαίκευσιν τοῦ πνεύματος, τὴν

1) Steinmetz, op. cit., σ. 372 κ. ἐ.

2) Jhering, op. cit., II, σ. 185.

3) Werner Sombart, Der Moderne Kapitalismus, Erster Band, Zweiter Halbband, München und Leipzig, 1924. σ. 744 κ. ἐ.

καθολικὴν ἐκπαίδευσιν ἢ ἔστω καὶ τάσιν τινὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς καθολικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον τὴν μόδα ὡς σύνολον κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν ὁύθμισιν τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς καὶ ἐν γένει τῆς διακριτικῆς οὕτως εἶπεῖν ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου, αὕτη προϋπέθεσε πρὸ πάντων τὴν δημοκρατοποίησιν τῆς πολυτελείας. Πότε ὁμως ἐσημειώθη ἢ ἤρξατο ἀπλῶς σημειουμένη ἡ δημοκρατοποίησις τῆς πολυτελείας ;

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν τῶν σπουδαιότερων συμπτωμάτων τοῦ ἀνατέλλοντος καπιταλισμοῦ καὶ δὴ ἐκεῖνο τὸ σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ ἐγκαινιάσαν θετικῶς τὴν κεφαλαιοκρατικὴν οἰκονομίαν, ὑπῆρξεν ἡ δημοκρατοποίησις τῆς πολυτελείας. Ἡ πολυτέλεια ὑπῆρξε βεβαίως καὶ προηγουμένως, ἡ δὲ Ἀνατολή, ἰδίᾳ ἡ Κίνα καὶ αἱ Ἰνδίαί, ἐγνώρισαν πολυτέλειαν, τὴν ὁποίαν ἡ Εὐρώπη οὐδέποτε κατώρθησε νὰ συναγωνισθῇ. Ἡ πολυτέλεια ὁμως αὕτη ἀπετέλει προνόμιον ὠρισμένης τάξεως καὶ ἐξησφαλίζετο δι' ἀναγκαστικῶν λειτουργιῶν, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὁποίων ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δουλεύουν αἱ κατώτεροι τάξεις, ἰδίᾳ ἡ τάξις τῶν χωρικῶν. Ἡ μόδα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ ὑπὸ καθεστῶς τοιοῦτον. Ἡ μόδα προϋποθέτει τὴν δυνατότητα, ὅπως αἱ κατώτεροι τάξεις μιμῶνται τὰς ἀνωτέρας τάξεις εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐξωτερικῆς τῶν ἐμφανίσεως. Ἡ ἀπομίμησις ὁμως αὕτη ἦτο ὑπὸ τὸ ἔν Ἀνατολῇ ἰσχυρὸν καθεστῶς, ὡς καὶ ὑπὸ τὸ καθεστῶς, ὅπερ ἴσχυσεν ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀδύνατος. Καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχον οἱ καθαρῶς νομικοὶ φραγμοί, οἱ ὁποῖοι ἀπηγόρευον εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, ὅπως ἀπομιμῶνται τὰς χειρονομίας τῶν μελῶν τῆς ἀριστοκρατίας, καὶ πάλιν ἡ ἀπομίμησις θὰ προσέκρουεν ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ κατώτεροι τάξεις θὰ ἠδυνάτου καθαρῶς οἰκονομικῶς νὰ ἀντεπεξέλθουν εἰς τὰ ἔξοδα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπῆται ἢ ἔστω καὶ ἐξωτερικῆ ἀπλῶς ἑξομοίωσις τῶν πρὸς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Ἡ δημοκρατοποίησις τῆς πολυτελείας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ μόδα προϋπέθεσε τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἐσημειώθη εἰς τὰς τιμὰς τῆς παραγωγῆς κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ὁμως, ὡς γνωστόν, ἐσημειώθη μόνον εἰς τὰς τιμὰς τῶν ἐργαστηριακῶν προϊόντων καὶ ὄχι εἰς τὰς τιμὰς τῶν προϊόντων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον δὲν ἐμειώθησαν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ηὔξηθησαν κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ὀρισθέντας αἰῶνας. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη εἰς τὰς τιμὰς παραγωγῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἡ ὁποία προεκάλεσε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπανάστασιν ἢ καὶ προέκυψεν ἀπλῶς ἐξ αὐτῆς, ἐδη-

μιούργησε τὰς προϋποθέσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἐγέννησαν ὄχι μόνον τὸν καπιταλισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸ συνδυασθὲν ἐν πολλοῖς πρὸς αὐτὸν φαινόμενον τῆς μόδας. Τὸ ὅτι ἡ μόδα ἐμφανίζεται συνδυαζομένη πρὸς τὸ οἰκονομικὸν σύστημα τῆς κεφαλαιοκρατίας, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἐξῆς κυρίως λόγον : δεδομένου, ὅτι τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα βασίζεται ἐπὶ παραγωγῆς προσανατολιζομένης εἰς τὰ καταναλωτικὰ συμφέροντα μεγάλων μαζῶν καὶ δεδομένου, ὅτι ἡ μόδα δημιουργεῖ κατὰ περιόδους τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἱκανοποιηθῶν ὁμοιομορφοὶ ὀρέξεις πολλῶν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, ἐμφανίζεται ἡ μόδα δημιουργοῦσα ἀκριβῶς τὰς προϋποθέσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦτο δυνατόν κἄν νὰ ὑπάρξῃ ἡ κεφαλαιοκρατία ὡς σύστημα οἰκονομικόν. Φαντασθῆτε πρὸς στιγμὴν τὸ κεφαλαιοκρατικὸν οἰκονομικὸν σύστημα χωρὶς τὸν κοινωνικὸν παράγοντα τῆς μόδας. Φαντασθῆτε ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων ζητοῦντα νὰ ἱκανοποιήσῃ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του ὀρέξεις ἰδιορρυθμίας καὶ ἀποκλινοῦσας τῶν ὀρέξεων τῶν ἄλλων συνανθρώπων του. Πῶς βιομηχανία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καταναλωτικῆς ἀγορᾶς της, ὅταν ἕκαστου τῶν καταναλωτῶν ἡ ἱκανοποίησις θὰ ἀπῆται τὴν παραγωγὴν ἰδιαιτέρου προϊόντος, δηλαδή προϊόντος δυναμένου νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀποκλειστικῶς αὐτόν ; Ἡ μόδα ἐξασφαλίζει μάλιστα τὴν ὑπαρξίν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας ὄχι μόνον διότι προκαλεῖ τὴν γένεσιν ὁμοιομορφῶν ὀρέξεων, ἀλλὰ καὶ διότι προκαλεῖ τακτικὴν καὶ δὴ κατὰ περιόδους μικρὰς σημειουμένην μεταβολὴν τῶν ὀρέξεων τούτων. Ἡ βιομηχανία τροφοδοτεῖται ὑπὸ τῆς τακτικῆς καὶ ταχυτάτης αὐτῆς μεταβολῆς, καταλήγει δὲ τέλος εἰς τὸ νὰ ῥυθμίζῃ κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον τὴν ταχύτητα καὶ ἐν γένει τὸν ῥυθμὸν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μεταβολῆς. Ἡ παρατήρησις αὕτη πρέπει μάλιστα νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν ἐξαγωγὴν ἄλλου σπουδαιοτάτου συμπεράσματος : ἡ μόδα βασίζεται ἐπὶ ἀρχῆς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀντιοικονομικῆς. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο θὰ φανῆ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ βασίζεται ἡ μόδα ἐπὶ ἀρχῆς ἀντιοικονομικῆς, ἀφ' οὗ διὰ τῆς μόδας ἀκριβῶς ἐξασφαλίζεται ἐν πολλοῖς—ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω—ἡ ὑπαρξίς τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τῆς κεφαλαιοκρατίας ; Δὲν ἀντιφάσκουν ἄρα γε αἱ δύο αὐταὶ παρατηρήσεις πρὸς ἀλλήλας ; Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ θὰ ἀντέφασκον μόνον τότε πρὸς ἀλλήλας, εἰάν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδειχθῆ, ὅτι τὸ «οἰκονομικόν» σύστημα τῆς κεφαλαιοκρατίας βασίζεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐπὶ ἀρχῶν οἰκονομικῶν, ἐν τῇ ὀρθῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῆ. Τὸ κεφα-

λαιοκρατικὸν σύστημα βασίζεται ἐπὶ ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐν πολλοῖς ἀντικρὺς ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκονομίας. Ἐν τῇ προκειμένῃ ἀκριβῶς περιπτώσει ἐμφανίζεται τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα ἔξαρθοῦν ἐν πολλοῖς τὴν ἰσχύν του ἀπὸ τοῦ φαινομένου τῆς μόδας, τὸ ὁποῖον ἔξασφαλίζει μὲν τὴν ὑπαρξίν τῶν κεφαλαιοκρατικῶς ὀργανωμένων βιομηχανιῶν, ἔξαντλεῖ ὅμως ἐξ ἄλλου τὴν οἰκονομικὴν ἀντοχὴν μεγίστου μέρους τῶν καταναλωτῶν μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε ἀναγκάζονται οὗτοι νὰ στερωθῶσιν ἑαυτοὺς τῆς ἱκανοποιήσεως στοιχειωδῶς καὶ σπουδαιωτάτων ἀναγκῶν διὰ νὰ θυσιάζουσιν εἰς τὸν ἀνεγεροθέντα ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς κεφαλαιοκρατίας βωμὸν τῆς μόδας. Ἡ ἀρχή, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὁποίας ἔξαρτᾶται ἡ ζωτικότητα τῆς βιομηχανίας ἐκ τῆς ἀφαιμάξεως τοῦ καταναλωτοῦ, ἀφαιμάξεως, ἡ ὁποία καθιστᾷ τοῦτον ἀνίκανον, ὅπως ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀμεσώτερας καὶ στοιχειωδέστερας αὐτοῦ ἀνάγκας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς «οἰκονομικὴ» ἢ ἔστω ἀπλῶς ὡς «ὑγιῆς οἰκονομικὴ» ἀρχή. Δὲν ἀμφισβητοῦμεν βεβαίως τὸ γεγονός, ὅτι ὑγιῆς οἰκονομία εἶναι οὐχὶ ἐκείνη, ἡ ὁποία βασίζεται ἐπὶ τῆς ἔλλείψεως ἀναγκῶν, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὴν γένεσιν νέων διαρκῶς ἀναγκῶν, δημιουργοῦσα ἀντιστοίχως καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν. Ἡ τὴν μόδα ὅμως ὡς ἓνα τῶν κυρίων τῆς παραγόντων γνωρίζουσα οἰκονομία δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οἰκονομιῶν, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν ὄχι μόνον ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν. Ἡ μόδα θεοποιεῖ τὸ περιττὸν (διότι περιττὸν εἶναι νὰ ἐγκαταλείπη τις τὸ χθесινόν του ἔνδυμα μόνον καὶ μόνον διότι δὲν εἶναι σημερινόν) καὶ θεοποιεῖ τὸ περιττὸν ἐπὶ θυσίᾳ ἀναγκῶν, αἱ ὁποῖαι, ἂν καὶ ἀμεσώτεροι, ἂν καὶ στοιχειωδέστεροι, δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τούτοις νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Τὸ ὅτι ἡ κλίμαξ τῶν ἀναγκῶν εἶναι σήμερον μεγάλη, τὸ ὅτι οἱ πλεῖστοι (ἔστω : οἱ πλεῖστοι) τῶν ἀνθρώπων φθάνουν μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων τῆς κλίμακος ταύτης, τοῦτο δὲν σημαίνει δυστυχῶς πραγματικὴν εὐημερίαν. Τοῦτο θὰ ἐσήμαιεν εὐημερίαν καὶ ὑγιᾶ οἰκονομίαν, ἔαν οἱ ἀνερχόμενοι τὴν κλίμακα ἔφθανον εἰς τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας, χωρὶς νὰ ὑπερπηδοῦν ἐ' τῷ μεταξὺ πολλὰς τῶν κατωτέρων καὶ πρὸς στοιχειώδεις ἀνάγκας ἀνταποκρινομένων βαθμίδων. Δυστυχῶς τὸ φαινόμενον τῆς ὑπερπηδήσεως τῶν κατωτέρων βαθμίδων εἶναι σήμερον—καὶ δὴ κατ' ἀνάγκην—εὐρύτατα διαδεδομένον, διότι οἱ ἄνθρωποι προτιμοῦν (καὶ τοῦτο ἀπαιτεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀνταποκρινομένης οἰκονομίας) νὰ ἱστανται ἐκεῖ, ὅπου φαίνονται καὶ διακρίνονται εὐκολώτερον, ἔστω καὶ ἔαν εἰς

τάς κατωτέρω κειμένας βαθμίδας τῆς ἰδιωτικῆς τῶν ζωῆς κρατῆ σκότος, ἀκαθαρσία, ἄγνοια καὶ στέρησις.

67.— Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις διευκολύνει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ τοποθετήσωμεν τὸ φαινόμενον τῆς μόδας ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας, συγκεκριμένως δὲ εἰς τὸ νὰ συνδυάσωμεν τὴν μόδαν πρὸς τὸν διέποντα τὴν ἐποχὴν μας παράδοξον ἐκείνον ἀτομικισμόν, τὸν ὁποῖον, ἀναλύσαντες εἰς τὸ προτελευταῖον κεφάλαιον, εὔρομεν ἀντιφάσκοντα οὐσιαστικῶς πρὸς ἑαυτόν, δηλαδὴ σημαίνοντα τὴν ἐπικράτησιν οὐχὶ τοῦ ἀληθοῦς ἀτόμου, ἀλλὰ τοῦ μετρίου, συνήθους ἢ μᾶλλον ψευδοῦς καὶ τεχνητοῦ ἀτόμου. Ἐρωτᾶται συγκεκριμένως: τί σημαίνει ἡ διάκρισις, ἡ ὁποία μάλιστα—ὅπως εἶδομεν, ἀναλύοντες τὴν ἔννοιαν τῆς μόδας—προκαλοῦσα ἀπομίμησιν καὶ ἀντιγραφὴν, ἀναιρεῖ κατὰ βάθος ἑαυτήν;

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα ἀπήντησεν εἰς τῶν λεπτοτέρων κριτικῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας, ὁ φιλόσοφος καὶ κοινωνιολόγος Georg Simmel.¹ Ἡ μόδα, κατὰ τὸν Simmel, προκαλεῖ καὶ διευκολύνει τὴν διάκρισιν ἐκείνου, ὅστις στερεῖται ἐσωτερικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ τὴν ἀτομικότητά του ἔξωθεν. Ἡ μόδα—καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν αὕτην προβαίνει ὁ Simmel, βασιζόμενος ἐπὶ σειρᾶς ὀλοκλήρου λεπτοτάτων παρατηρήσεων—ἀνυψώνει τὸν ἀσήμαντον καὶ ἀνυψώνει τοῦτον, μεταβάλλουσα αὐτὸν εἰς ἀπλοῦν ἀντιπρόσωπον ὀλότητός τινος, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν μόδαν.

Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις εἶναι βαθυτάτης σημασίας. Ὅσονδήποτε παράδοξον ἔαν φαίνεται τὸ περιεχόμενον τῆς παρατηρήσεως ταύτης, εἶναι ἐν τούτοις ἀληθές. Διὰ τῆς μόδας ζητοῦμεν νὰ διακριθῶμεν, ἕξομοιοῦμενοι ἔξωτερικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος δὲν ἀντιφάσκει ἄρα γε πρὸς ἑαυτόν; Ὁ ἐπιπόλαιος μελετητῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ Simmel, θὰ σταματήσῃ εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς ἀντιφάσεως. Καὶ ὅμως: ἡ ἀλήθεια κεῖται εἰς τὴν ὑπερπήδησιν τῆς ἐπιπολαίας ταύτης πιστοποιήσεως. Ἡ παρατήρησις τοῦ Simmel ὄχι μόνον δὲν ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτήν, ἀλλ' εἶναι καὶ—αὐστηρῶς λογικῶς ἐξεταζομένη—ἀπολύτως συνεπὴς πρὸς ἑαυτήν. Διὰ νὰ νοηθῇ τοῦτο, πρέπει νὰ συνδυασθῇ πρωτίστως πρὸς ἄλλην διδασκαλίαν τοῦ Simmel, ἥτις περιέχεται εἰς τὸ θεμελιῶδες κοινωνιολογικὸν του σύγγραμμα.

Ἐξετάζων ὁ Simmel τὸ πρόβλημα τῆς εὐρύνσεως τῶν κοι-

1) Περὶ βλ. σχετικῶς: Georg Simmel, Philosophie der Mode 1905.

νωνικῶν ομάδων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἀτομικότητος, διδάσκει,¹ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζῆ συνήθως ἐν ἑαυτῷ δύο ὑπάρξεις ζωὴν: ζῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, τοῦ διακρινομένου ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κοινωνικῷ αὐτοῦ κύκλῳ ἀπὸ τῶν ἄλλων μετεχόντων τοῦ κύκλου τούτου μελῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ζωὴν τοῦ μέλους τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κύκλου, μέλους, τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ ἀντλήσῃ τὴν ἀτομικότητά του ἀπὸ τῆς ὑπαγωγῆς του εἰς τὸν κύκλον, διακρινόμενον ἀπλῶς ἀπὸ τῶν μὴ μετεχόντων αὐτοῦ ἀνθρώπων. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς τὴν πραγματικότητα, δὲν ἀντιφάσκει τις, λέγων, ὅτι διὰ τῆς μόδας ζητοῦμεν νὰ διακριθῶμεν, ἕξομοιούμενοι πρὸς τοὺς ἄλλους. Αὐτοὶ οἱ ἄλλοι ἀποτελοῦν ἰδιαίτερον κύκλον ἀνθρώπων καὶ—ἐφ' ὅσον τιμῶμεν τὸν κύκλον τοῦτον—εἶναι φυσικὸν νὰ θεωρῶμεν ὡς διάκρισιν τὴν ὑπαγωγὴν μας εἰς αὐτόν. Ὁ Steinmetz, μὴ ἔχων ὑπ' ὄψει τοῦ ὅλα ὅσα ὁ Simmel ἔχει διδάξει περὶ μόδας, νομίζει, ὅτι συμπληρῶνει καὶ διορθῶνει τοῦτον, λέγων τὰ ἑξῆς:² Διὰ τῆς ἀπομιμήσεως διακρίνεται τις μόνον ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ ἑξαίρεσιν, ἀκολουθῶν καὶ ἀπομιμούμενος· γενικευομένης μὲ ἄλλας λέξεις τῆς ἀπομιμήσεως καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, αἴρεται ἡ ὑπὸ τῆς μόδας προσφερομένη εἰς τὸν ἄνθρωπον πιθανότης τῆς διακρίσεως. Τὴν παρατήρησιν ταύτην διατυπῶνει μάλιστα ὁ Steinmetz εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ Simmel. Ἀντικρούεται ὅμως δι' αὐτῆς ὁ Simmel; Ὁχι! Ὁ Steinmetz ἐλέγχεται ἀγνοῶν, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Simmel προβαίνει εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην. Συγκεκριμένως λέγει οὗτος τὰ ἀκόλουθα: Ἡ διάκρισις, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ μόδα, ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον «μόνον ὡς μέλος τάξεώς τινος, ἡ ὁποία διὰ τῆς υἱοθετήσεως τῆς νέας μόδας διακρίνεται ὁλόκληρος ἀπὸ τῶν ἄλλων τάξεων (ἐπεκτεινομένη ἡ μόδα καὶ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις, ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τῆς πρώτης, δημιουργουμένης δι' αὐτὴν νέας πλέον μόδας)».³

Ὡστε ὁ Simmel ὄχι μόνον δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν τῶν ὑπὸ τῆς μόδας διεπομένων κοινωνικῶν σημειοῦται πάντοτε ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἡ μόδα, ἐπεκτεινομένη, παύει νὰ συμβάλλῃ εἰς διάκρισιν, ἀλλὰ βασίζει ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τοῦ γεγονότος τούτου τὴν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς μόδας συνδεομένην τάσιν τῆς ταχυτάτης καὶ δι-

1) Πρβλ. Georg Simmel, Soziologie, München und Leipzig, 1922, σ. 533.

2) Πρβλ. Steinmetz op. cit., σ. 392.

3) Simmel, op. cit., σ. 534.

αρχοῦς ἀλλαγῆς. Διὰ τῆς μόδας ζητεῖ τις νὰ διακριθῆ, ἐφ' ὅσον ἡ ἰσχύς τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐγκαινισσομένων μορφῶν ἐνδυμασίας κλπ. ἐμφανίζεται περιορισμένη εἰς τοὺς κύκλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θεωροῦνται ὡς οἱ διακεκριμένοι τῆς κοινωνίας κύκλοι. Αἰρομένου τοῦ περιορισμοῦ τούτου—(καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτὸς αἴρεται ἀκριβῶς διὰ τῆς σημειομένης εἰς τὰς μεσαίας καὶ κατωτέρας τάξεις τάσεως, ὅπως διακριθῶν, ἀκολουθοῦσαι τὸ παράδειγμα τῆς ἀνωτέρας τάξεως), αἴρονται καὶ αἱ πρὸς στιγμὴν ἰσχύσασαι μορφαὶ τῆς μόδας καὶ δημιουργοῦνται νέαι. Ἡ τάσις τῆς διακρίσεως, καταλαμβάνουσα οὕτως εἰπεῖν παθολογικῶς ὀλοκλήρους μάζας ἀνθρώπων, αἴρει ἀφ' ἑαυτῆς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα, δηλαδή τὴν πιθανότητα τῆς διὰ τῆς μόδας ἐπιδιωκόμενης διακρίσεως. Πάντως ἡ ἀρχή, ἀφ' ἧς ὁρμᾶται (ἀδιάφορον ἐὰν συνειδητῶς ἢ ὄχι) ὁ ἀκολουθῶν τὴν μόδαν, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως. Ἐἰ εἶδους ὅμως διάκρισις εἶναι αὕτη; Ὑποβοηθεῖ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχὴ τὴν διάκρισιν τῆς ἀτομικότητος;

Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὁ Simmel. Διὰ τῆς μόδας ζητεῖ νὰ διακριθῆ ἐκεῖνος, ὅστις στερεῖται ἐσωτερικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἔχει ἀνάγκην νὰ ἀντλήσῃ τὴν ἀτομικότητά του ἔξωθεν. Εἰς τὸ προτελευταῖον κεφάλαιον εἴχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσωμεν εἰδικῶς τὴν διέπουσαν τὸν νεώτερον ἄνθρωπον τάσιν, ὅπως ἀντλή τὴν ἀτομικότητά του ἔξωθεν. Ὡς σύμπτωμα τῆς τάσεως ταύτης, ἡ ὁποία, ἐμφανισσομένη ὡς ἀτομικισμὸς, ἀναιρεῖ κατὰ βάθος τὴν ἀρχὴν, ἀφ' ἧς κατ' ἐπίφασιν ὁρμᾶται, δέον νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ἡ μόδα. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός—καὶ εἰς τὴν λεπτοτάτην αὐτὴν παρατήρησιν προβαίνει ὡσαύτως ὁ Georg Simmel—, ὅτι εἰς τὴν δουλοπρεπῆ ὑποταγὴν εἰς τὴν μόδαν εἶναι ἐπιρροεπεῖς κυρίως οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι κλίνουν πρὸς τὴν παραδοξότητα, πρὸς τὸ αὐθόρμητον καὶ πρὸς τὴν ἐπιφανειακὴν ἰδιορρυθμίαν. Ἀντιθέτως πρὸς αὐτούς, ἄλλοι λαοί, διεπόμενοι ὑπὸ ψυχροτέρων καὶ οὕτως εἰπεῖν στρατιωτικῶν μορφῶν ζωῆς, μορφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν στεροῦνται κτυπητῶν χρωματισμῶν, εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιρροεπεῖς εἰς τὴν μόδαν, δὲν ἐπιδεικνύουν ἀπέναντί της δουλοπρέπειαν καὶ διατηροῦν κατὰ βάθος ἀτομικότητα μεγαλειτέραν. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς «ψυχροὺς» αὐτοὺς λαοὺς ἄνθρωποι διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων περισσότερο, λεπτότερον καὶ βαθύτερον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐπιρροεπεῖς εἰς τὴν μόδαν λαοὺς. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς παράδοξον. Τὸ ὅτι λαοὶ τινες «κτυποῦν στὰ μάτια μας» διὰ τῆς ἐπιφανείας